

100 RIDA EESTI (V)EEST

Vett on Eestis justkui piiritult: sajab rohkem, kui ära aurata jõuab, jõed voolavad, enamasti on ka kraanis vesi olemas. Ometi on olukord, kus vee pärast ei pea muret tundma, pelgalt ühe kümnendiga muutunud aeglaselt süvenevaks kriisiks.

Veel möödunud kümnendi alguses oli ligikaudu 62% seisuveekogumitest arvatud väga heasse või heasse seisundiklassi, kuid praeguseks ei ole meil ühtegi väga heas seisundis järvekogumit ning vaid üheksa protsenti on heas seisundis. Kogu rannikumeri ei ole heas seisundis ja jõgedest ligi pooled. Põhjavee poolest on pilt parem, kuid siiski muret tekitab: üle poole põhjaveest on potentsiaalselt juba surve all.

Riigina oleme pidevalt pingutanud veetikku seisundi parandamise nimel. Ei taha isegi oletama hakata, milline oleks veekogude seisund siis, kui me üldse midagi teinud poleks. On ilmne, et praeguse kursi ja majandusviisidega jätkates ei õnnestu meil keskkonnaseisundit stabiliseerida isegi praegusel tasemel, rääkimata paremaks muutmisest. Meil on üha hoogu koguv (vee)kriis.

Paradoksaalsel kombel teame ühiskonnana veest ja keskkonnast rohkem kui kunagi varem. Räägime iga päev kliimamuutustest, keskkonnareostusest, rohepöördest, „metsade uputamistest“ ja juhitavatest võimsustest sama enesestmõistetavalt kui ilmast. Keskmise eestlane peab end pigem keskkonnateadlikuks (üle 80%) ja üldiselt oleme jäänud silma kui kõrgelt haritud ja edumeelne maa, mis teeb ilma PISA testides.

Samal ajal näitavad arvud, et meie keskkonnamoju üha suureneb ning näiteks veekogude halva seisundi peamine põhjus on enamasti (üle 90% juhtudest) põllumajanduslik hajureostus. Nitraatide sisaldusega meie veestikus oleme jõudnud tagasi nõukaaegsele tasemele. Kui siis sai süüdistada võõra režiimi survet ja kehva majandamist, siis nüüd peame ise peeglist vaatama. Teisisõnu: kontrolltöö teemal „vesi ja keskkond“ kirjutaksime tõenäoliselt neljale-viiele, aga pärast tunni lõppu elame edasi nii, nagu käitumishindeid välja ei pandaks ja homset ei oleks. Kahjuks ei kajastu meie enesehinnangule omane suur keskkonnateadlikkus ja mõõdetavad teadmised meie käitumises.

Nõnda jõuame suhtumiseni, mis on viimasel ajal hakanud üha rohkem populaarsust koguma ka otsustajate seas ja mille saab kokku võtta mõttega: „looduskaitse ei ole ülimuslikku sei-

JAANUS TERASMAA

Foto: Kaupo Kikkas

sundit inimeste hakkamasaamise ees“. See kõlab paljude silmis pealtnäha mõistlikult – kes tahaks eelistada limatiinniku, sulgja õhiku või suurvidevlase heaolu sellele, et inimesel on leib laual ja tuba soe. Teeme ikka enne majanduse korda ja siis tegeleme keskkonnaga!

Keskkonnahoid ei ole luksus, mida saame lubada ainult jõukal ajal, vaid põhieeldus, et riigina hakkama saada ja säilida. Kui me laseme pinnaveekogudel eutrofeeruda ja elustikul kaduda, tarbime põhjavett ülemäära ja samal ajal lisame sinna põllumajandusreostust, siis kaotame elutähtsad ökosüsteemiteenused – nii loodusliku vee puhastuse, aineringed kui ka elupaigad. Nii et millist inimeste hakkamasaamist me täp-

selt silmas peame? Võime küll korraks majanduskasvu protsente juurde võita, aga sama hästi võiks väita, et oksal, millel istume, ei ole ülimuslikku seisundit meie istumismugavuse ees. Olles samal ajal poole oksast juba läbi saaginud.

Kogu maailmas aset leidva ületarbimise ja kliimamuutuse mõjud peaksid ettevaatlikuks muutma ka meid, kas või vee-kriisi ja veejulgeoleku seisukohalt. Linnastuvates ühiskondades on ettekujutus, et vesi tuleb kraanist ja läheb kanalisatsiooni ööpäev läbi, ilma häiringute ja muutusteta. See on kui ühiskondlik kokkulepe ja põhiõigus.

Piisab aga mõnest äärmuslikust tormist, pikast elektrikatkestusest, veepuhasti rikkest, juhuslikust või tahtlikust reostusjuhtumist või küberrünnakust, et see ühiskondlik kokkulepe katkeks teadmata ajaks. Puhta joogivee kättesaadavus on esmane inimõigus, kuid see süsteem on väga haavatav. Seepärast peamegi üha rohkem rääkima veejulgeolekust: sellest, et keskse torustiku kõrval peavad hädaolukorra jaoks olema muud võimalused: reservsüsteemid, veepaigid, käsi-kaevud, looduslikud allikad ja pinnaveekogud.

Kas meil on need kõik olemas? Eelduse järgi peab linnas iga inimene vähemalt esimesed seitse päeva ise hakkama saama. Ja ka pärast seda aidatakse pigem riskirühmadesse kuuluvaid inimesi, mitte igaüht. Sest kõige tarbeks pole lihtsalt ressursse. Kas sina tead, kus on sulle lähim allikas ja milline on selle veekvaliteet – kas julged seda juua?

Keila jõgi Keila-Joal. Kuigi vesi võib pildil välja näha puhas ja kutsuv, on Keila jõe seisund riikliku seire alusel olnud juba pikka aega halb või kesine. Põhjuseks nii toitaineid kui ka keemiline reostus

Vesi meie jõgedes, järvedes ja allikates on täpselt nii hea, kui me ühiskonnana oleme kokku leppinud ja selle eest hea seisnud. Kui prioriteet on majandus ja riigi põhieesmärk majanduskasv, siis jääb keskkond endiselt vaeslapse ossa, kes nagu muinasjuttudes tuleb meelde ainult siis, kui häda juba käes on. Kuidas saaksime ühiskonnana jõuda nii kaugele, et mõista looduse väärtust ka ilma otsese majanduskasuta, vaid kui ühishüvet ning seda mitte ainult inimese jaoks?

Siin tuleb appi võtta süvaökoloogiline arusaam. Süvaökoloogia alustab mõneti ebamugava – aga väga olulise – küsimusega: kas jõel, sool ja märjal metsal on õigus olemas olla ka siis, kui inimene sealt otsest kasu ei saa? Praegusesse majandussüsteemi see tõekspidamine hästi ei sobitu. Kui loodusel on iseväärtus, ei saa me ka veekogusid käsitleda pelgalt meie reostuse äratõimetaja ja kuivendussüsteemina.

Tasaarenguline käsitlusviis astub siit sammu edasi ja pakub pragmaatilist looduseadustel põhinevat vaadet: kui lõputu majanduskasv on ressursside lõpliku koguse korral võimatu, siis tuleb kasvu asemel keskenduda kestlikult hakkamasaamisele. Ligipääs puhtale mageveele ei ole mitte keskkonnapoliitika, vaid julgeoleku- ja tervise poliitika. Ei piisa torudest ja seadustest, kui loodus ei suuda vett meile õiges kohas ja puhtana hoida, sest oleme selle suutlikkuse ise ära rikkunud.

Seepärast on looduse taastamine – eriti näiteks märgalade ja märgade metsade oma – märksa rohkem kui „roheline lukustusprojekt“. Märgalad seovad süsinikku, leevendavad üleujutusi ja hoiavad vett maastikus ka põua aegadel, filtreerivad

toitaineid ja pakuvad elupaiku tuhandetele liikidele. Aastakümnetepikkune kuivendusloogika „vesi tuleb ruttu ära juhtida“ on suure osa märgaladest killustanud või hävitanud. Pole ime, et kui nüüd räägitakse kraavide sulgemisest, siis tajub osa ühiskonnast seda kui „metsa uputamist“ ja maksumaksja raha matmist müllasse.

Valemi teine pool kipub ununema – üleujutuskahjud, vee-reostus, põua tõttu ikaldunud saagid ja elurikkuse kadu on samuti väga konkreetne ja märksa suurem reaalne arve, mida me pidevalt maksumaksjana tasume. Kraani lahti keerates ei peaks me mõtlema mitte ainult survele torus, vaid ka survele, mida avaldame põhjaveele, jõgedele, järvedele, soodele.

Optimismi lisab see, et väärtusalus on Eestis olemas: keskkonnateadlikkuse uuringu järgi on väitega „loodusel on väärtus ka siis, kui inimesed sellest otseselt kasu ei saa“ täiesti nõus 65% ja kokku eri määral nõus 91% elanikest. See tähendab, et süvaökoloogiline alus on meie kultuuriruumis olemas ja see ei ole lärmaka vähemuse arvamus, vaid keskkonna eest seisab enamik rahvast.

Küsimus on pigem selles, kui kaugele oleme valmis ühiskonnana minema, et selle veendumuse järgi elada ja käituda – ka siis, kui see tähendab vähem kraave, aeglasemat kasvu ja vähem tarbimist, seevastu aga rohkem puhast vett ja elusloodust, millel lasta lihtsalt olla. Külluse asemel piisavus. 🌱

JAANUS TERASMAA (1976)

on Tallinna ülikooli ökohüdroloogia professor.